

DOI 10.31558/2519-2949.2022.2.5

УДК 321.01(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6864-4425>

Поліщук І. О., Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ГЕОПОЛІТИЧНІ ОЗНАКИ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

У статті розглядаються геополітичні ознаки нового світового порядку, що складаються за умов повномасштабної агресії Росії проти України. Новий світовий порядок трактується як міжнародний лад, який настане на нашій планеті, коли буде подолана наявна політична та світоглядна криза у міжнародних стосунках. Зазначається, що сьогодні формується багатополярна модель світового порядку. Розкриваються основні тенденції розвитку сучасного світу, серед яких глобалізація, регіоналізація, інформатизація та цифровізація, екологізація, розширення впливу біополітики, підсилення конфліктогенності міжнародних стосунків, протистояння демократичної таласократії на чолі з США авторитарній телурократії на чолі з Китаєм та ін. Російська імперсько-шовіністична загроза створює перманентну небезпеку усьому світовому порядку, який опиняється у безперервній загрозі чергової світової війни. Однією з головних геополітичних ознак нового світового порядку є об'єктивний поділ на дві групи держав: ядерні (привілейовані) та неядерні (заручники волі ядерних країн), між якими порушений паритет у стосунках. Автором констатується, що іманентною ознакою нового світового порядку стала необхідність швидкого реагування та попередження глобальних кліматичних змін та екологізація міжнародних відносин. Поширення пандемії COVID 19 сприяє розширенню впливу біополітики, коли впроваджуються біологічні технології соціального управління, які обґрунтовуються необхідністю «виживання людства». Робиться висновок, що за умов перманентної загрози вторгнення з боку російського імперсько-шовіністичного режиму Україні необхідно створити механізм колективної безпеки з країнами НАТО: США, Великою Британією, Польщею, Балтійськими країнами, Турцією тощо.

Ключові слова: новий світовий порядок, агресія Росії, багатополярність, геополітика, трансформація, Україна.

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України під виглядом «спеціальної військової операції» виступає показовим маркером масштабних трансформацій у світовому порядку. Як відомо, агресія (від лат. *aggressio* – напад) – поняття сучасного міжнародного права, яке охоплює будь-яке незаконне з погляду Статуту ООН застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності іншої держави чи народу (нації) [1, с.15]. Війна у центрі Європи у ХХІ столітті ще донедавна виглядала малоімовірною перспективою з огляду на гуманітарні досягнення сучасної людської цивілізації та політичний світогляд демократичного ареалу країн. Але на практиці виявилось, що недемократичні країни з комплексом фантомних пережитків імперіалізму самі для себе визначають правила поведінки та у варварський спосіб намагаються досягати свої геополітичні цілі. У цьому контексті Росія представляє з себе анахронічний феномен панування людоненависницького напівтоталітарного, клептократичного режиму В.Путіна, який ґрунтується на вигадуванні зовнішніх ворогів та агресії проти них з метою відволікання уваги медіа зомбованого населення від суцільного розкрадання національних ресурсів з боку правлячої кліки. Країна, яка є постійним членом Ради безпеки ООН, демонструє тотальне ігнорування норм міжнародного права та відверто робить ставку на військову силу та ядерний шантаж усього світу. Використовуючи продаж газу та нафти – простих корисних копалин, як головне джерело поповнення державного бюджету, Росія висуває примітивні ультиматуми найбільш розвинутих демократичним країнам.

Усе це окреслює контури нового світового порядку, де формується чітка лінія розмежування між демократичною західною цивілізацією та авторитарним сходом. Головна поточна небезпека для сучасного світу полягає у тому, що деякі тиранічні лідери, насамперед В.Путін, вважають для себе цілком припустимим ігнорувати усі правила міжнародної поведінки, які склалися після II

світової війни та безкарно атакувати слабші за ресурсною базою країни з метою відновлення у тому чи іншому вигляді імперських проєктів. Історія участі українців у створенні та розбудові російської, а потім радянської імперії зіграла з нами злий жарт. Саме без України, без родючих чорноземних ґрунтів Російська імперія, а потім і Радянський Союз не змогли б побудувати свою могутність. Значний внесок у підвищення обороноздатності СРСР внесли Південомаш, завод Антонова, Миколаївський суднобудівний завод, інші підприємства. Тому і сьогодні Росії важливо нав'язати українцям свої імперські міфи, щоб перетворити їх на «сіру масу», інертних малоросів, які сліпо будуть виконувати волю Кремля [2, с.43]. Позаяк російська імперсько-шовіністична загроза створює перманентну небезпеку усьому світовому порядку, який опиняється у безперервній загрозі чергової світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування нового світового порядку вже тривалий час знаходиться у центрі уваги вчених. Серед класиків вивчення даної проблеми слід згадати Р.Арона, Г.Моргентау, К.Уолтца, Х.Буллу, Л.Міллера, Р.Купера та ін. Сучасні автори теж не обходять цю важливу науково-політичну проблему. О.Дашевська систематизувала основні теоретичні підходи, які утворилися у світовій політичній науці щодо поняття та перспектив розвитку нового світового порядку. М.Фесенко аналізує проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах нестаціонарності. Р.Ботвінов, А.Гірман, Т.Грачевська розглядають перспективи трансформації міжнародного порядку у контексті євроатлантичної інтеграції України. Р.Гілпін (R.Gilpin) аналізує зміни у міжнародному порядку, які відбулися після другої світової війни. Дж.Айкенбері (J.Ikenberry) пропонує модель міжнародних відносин у контексті стратегічного планування США. Р.Хаас (R.Naass) у своїх численних дослідженнях аналізує трансформацію монополярної системи у систему полюсного порядку. О.Кривицька розглядає архітектуру міжнародних стосунків у контексті геополітичного вибору України на користь євроатлантичної інтеграції.

Формулювання цілей. Метою даної статті є визначення основних геополітичних ознак нового світового порядку, який формується на наших очах.

Виклад основного матеріалу. Новий світовий порядок, на думку О.Дашевської, є горизонтальним часовим зрізом міжнародних відносин, їх об'єктивним станом, який в кожному момент часу визначається співвідношенням потенціалів між великими країнами [3, с.60]. Можна погодитися з цією дефініцією. Світовий порядок як такий відображує об'єктивну поточну картину у міжнародних відносинах. Сутнісний характер стосунків у міжнародній сфері ґрунтується на потенціалі та геополітичному коді тої чи іншої країни. Особливу роль відіграють великі країни, адже завдяки своїм перевагам у потенціалі вони можуть нав'язувати свою волю середнім та дрібним націям. Єдине уточнення до визначення О.Дашевської полягає у тому, що це формулювання передає суть категорії «світовий порядок», у той час, як ми ведемо мову саме про *новий* світовий порядок. Виходячи з тих подій, які переживає Україна та й увесь світ у зв'язку з повномасштабною військовою агресією РФ, слід казати про наочну політичну кризу у сучасних міжнародних відносинах. Звідси, на мій погляд, новий світовий порядок – це міжнародний лад, який настане на нашій планеті, коли буде подолана наявна політична та світоглядна криза у міжнародних стосунках.

Поряд з категорією «світовий порядок» фахівцями також використовуються синонімічні поняття «міжнародний порядок», «системний порядок міжнародних відносин» та ін. У цьому зв'язку цікавим є науковий доробок Р.Гілпіна (R.Gilpin). В його роботах ще на початку 1990х рр. були сформульовані уявлення про те, що системний порядок в міжнародних відносинах визначається в першу чергу наявністю зводу правил поведінки. Власне сама зміна цих правил може характеризувати зміну одного порядку іншим [4, с. 42]. Як на мене, це дуже важливе та точне зауваження. Саме певний кодекс правил міжнародної поведінки й визначає особливості світового порядку. Якщо знаходяться країни, які систематично та демонстративно порушують кодекс цих загально визнаних правил, то це свідчить про формування нового світового порядку, що віддзеркалює реальну світову політичну практику. І тут співвідношення між правом та силою виступає показовим індикатором того, куди рухається світ загалом. Ігнорування або недостатня увага до силового чинника може завести ту чи іншу країну у глухий кут та зробити критично проблемним питання про її національну безпеку, як, на жаль, це трапилося з Україною. Як показала наша історія, ми необачливо відмовилися від третього в світі ядерного потенціалу та поставили себе під стратегічну перманентну загрозу з боку північного сусіда, який відмовляє нам у самому праві на самостійне та суверенне існування. Звідси ще однією геополітичною ознакою нового світового порядку є об'єктивний поділ на дві групи держав: ядерні (привілейовані) та неядерні (заручники волі ядерних країн), між якими порушений паритет у стосунках.

У цьому зв'язку американський політолог Дж.Айкенбері (J.Ikenberry) цілком справедливо зазначає, що міжнародний порядок не обов'язково має на увазі дії сторін за узгодженими правилами, він може втілювати практику поведінки, якої дотримується найсильніша країна, дії якої в цьому випадку можуть самі по собі ставати правилом як нормою, закріпленою ланцюгом прецедентів. «Сила перетворюється в право, а примус – в борг» [5, с. 19]. Іноді відбувається так, що беззастережне дотримання встановлених кимось міжнародних правил поведінки у реальній дійсності може поставити під жорстокий удар ту чи іншу націю, а з іншого боку, може призвести до неприпустимих зловживань з боку «сильних цього світу», які самі для себе встановлюють умовні «червоні лінії». За таких умов середні та малі за потенціалом нації опиняються у ситуації необхідності постійного балансування між виконанням загальноприйнятих правил міжнародної поведінки та реалізацією власних національних інтересів, які здебільшого можуть не співпадати з інтересами та вимогами великих країн. Таким чином, однією з геополітичних ознак нового світового порядку є протиріччя між потенціалом держав, їхніми національними інтересами та прагненням дотримуватися кодексу цивілізованої міжнародної поведінки.

Новий світовий порядок має багатосторонній характер [6, с.114]. Він включає глобальний, континентальний, регіональний, геополітичний, цивілізаційний, культурний, національний та інші аспекти. Новий міжнародний лад формується під впливом багатьох тенденцій.

Розвиток світової спільноти характеризується наступними тенденціями. Глобалізація як процес всесвітньої уніфікації та інтеграції залишається провідною тенденцією розвитку людства. «Чотири сили руйнують колишню систему: транснаціональні корпорації, недержавні організації, самовизначення нових націй, стрімко збільшена мобільність населення» [7, с.110]. Ця тенденція зберігає свій вплив, хоча у світі все більше виникає супротив «уніфікації способу життя під Америку», що активно використовують авторитарні та тоталітарні режими Росії, Ірану, Північної Кореї, Китаю та ін. у своїх антидемократичних ідеологічних доктринах на кшталт відповідно «руського мира», «ісламської революції», Чучхе, комунізму та ідей Мао Цзедун та Ден Сяопина.

Поряд з цим набирає обертів й протилежна тенденція фрагментації та локалізації людських спільнот в основному за національною, релігійною, цивілізаційною та політико-режимною ознакою. Р.Хаас (R.Naass) визнав, що «період стабільної однополярності закінчився і світ вступив в епоху бесполюсного порядку, що характеризується дифузією сили і впливу, зростанням числа активних гравців, включаючи недержавних» [8]. У рамках такого тлумачення сучасного світоустрою один полюс прийняття глобальних рішень відсутній, але немає і кількох конкуруючих між собою центрів, як в багатополярності. На думку багатьох політологів, сьогодні окреслилася перспектива згортання глобалізації та поступового утвердження у якості провідної тенденції світового розвитку тенденції регіоналізації, коли світ буде поділений на макрорегіони зі своїми центрами впливу (багатополярна модель).

Відбувається інформатизація та цифровізація в усіх сферах життєдіяльності людей (гонитва за створенням квантового комп'ютеру розглядається як стратегічна мета майбутнього технологічного та інших форм світового лідерства). Формуються демографічні дисбаланси (криза природного приросту населення в Європі та Північній Америці та демографічний бум в Азії та Африці). Разом з тим, багато вчених кажуть про демографічне перенавантаження планети Земля, адже її населення перевищило 7 мільярдів осіб та досягло критичних можливостей співжиття. Звідси врегулювання проблеми перенаселеності Землі, корегування міграційних потоків робочої сили та розв'язання демографічних дисбалансів становлять ще один проблемний блок нового світового порядку.

Спостерігається екологізація міжнародних стосунків, коли цілі форуми в рамках G20 присвячуються проблемам збереження природного довкілля. Крім того, багато країн другого та й першого світу потребують модернізації економіки, підвищення енергоефективності та переходу від викопного палива до чистої енергії. Глобальна зміна клімату стала загально визнаним, безумовний фактом, який викликає завдання урядів країн світу – розробляти системи раннього попередження погодних подій, які несуть загрозу національній безпеці та життю громадян. Отже, необхідність швидкого реагування та попередження глобальних кліматичних змін та екологізація міжнародних стосунків стає іманентною ознакою нового світового порядку.

У зв'язку з виникненням пандемії COVID 19 відбувається розширення впливу біополітики, коли впроваджуються біологічні технології соціального управління, які обґрунтовуються необхідністю «виживання людства».

Загострюються давні та нові конфлікти між різними державами (Афганістан, Нагорний Карабах, Сирія, Україна). Найкрупніші міжнародні організації, як ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО та ін., які після

другої світової війни виступали універсальними регуляторами міжнародних стосунків, зазнали жорсткої кризи та втратили ефективність. Нарешті уся система сучасної світової колективної безпеки впала у затяжну та непередбачувану за наслідками кризу, причому ядерний шантаж світу з боку РФ виступає наочним цьому підтвердженням.

Початок ХХІ століття ознаменувався складними трансформаційними процесами, які зумовлені викликами глобалізації, активізацією етнічних і релігійних чинників, кардинальними змінами міжнародного середовища та системи безпеки. Військово-політична ситуація в світі за останні роки набула якісно нових ознак і продовжує швидко змінюватися, формуючись під впливом потужних і швидкоплинних процесів, які відбуваються у сфері міжнародних відносин [7, с.12]. Військово-силовий чинник, який дедалі більше попадає у центр уваги в геополітичних розкладах нового світового порядку та деякими вченими та політиками абсолютизується, насправді виступає як компенсатор неспроможності створити власну м'яку силу. Наприклад, та сама Росія не може нічого запропонувати світові з арсеналу інструментів ХХІ століття: ані технологій, ані інновацій у сфері виробництва, ані космічних проривів, ані будь-яких інших сучасних досягнень, натомість вона може запропонувати газ, нафту, військову агресію та ядерний шантаж. Отже, на жаль, доводиться констатувати, що військово-силовий чинник поступово витісняє цивілізаційний та міжнародно-правовий фактори та стає домінантою у новому світовому порядку.

Як відповідь на нові військово-політичні виклики, зокрема повномасштабну російську агресію проти України від 24 лютого 2022 року формується широка антипутінська антиросійська коаліція, яка включила усі демократичні країни уперше після другої світової війни та уособлює демократичну цивілізацію. Ознакою першої фази існування нового світового порядку є протистояння демократичної таласократії на чолі з США автократичній телурократії на чолі з Китаєм. У цьому контексті війна прокитайської тоталітарної Росії проти проамериканської демократичної України може розглядатися як перша проба сил.

Говорячи про страждання українського народу внаслідок воєнної агресії РФ на всій території нашої держави, слід скорегувати наші стратегічні плани. На мій погляд, мають рацію автори, які стверджують: «Суспільству необхідне оновлене бачення подальшої інтеграції в євро-атлантичний простір. Яким би в майбутні роки не був розвиток світу, зміцнення міжнародної та внутрішньої безпеки України, а також її поступове входження і закріплення в різних міждержавних об'єднаннях ліберальних демократій світу залишаються першочерговими завданнями Києва» [9, с.8]. Разом з тим, реалізацію Україною європейського вибору можна розділити на три частини. 1. Набуття повноправного членства у Європейському Союзі. 2. Співробітництво з НАТО поза членства у цьому блоці. 3. Створення конкретного механізму колективної безпеки для України без НАТО, але з країнами, які входять до цього альянсу (наприклад, США, Велика Британія, Польща, Балтійські країни, Турція тощо).

Таким чином, з викладеного вище можна зробити наступні **висновки**.

Новий світовий порядок – це міжнародний лад, який сформується у планетарному масштабі, коли буде подолана наявна політична та світоглядна криза у міжнародних відносинах.

Однією з головних геополітичних ознак нового світового порядку є об'єктивний поділ на дві групи держав: привілейовані ядерні та непривілейовані неядерні, між якими рівноправ'я у відносинах фактично є порушеним. Окреслилося протиріччя між потенціалом держав, їхніми національними інтересами та прагненням дотримуватися кодексу цивілізованої міжнародної поведінки.

Поступово формується перспектива згортання глобалізації та поступового утвердження у якості провідної тенденції світового розвитку тенденції регіоналізації, коли світ буде поділений на макрорегіони зі своїми центрами впливу в рамках багатополлярної моделі.

Проблемний блок нового світового порядку полягає у перенаселеності Землі, корегуванні міграційних потоків робочої сили та розв'язанні демографічних дисбалансів.

Іманентною ознакою нового світового порядку стала необхідність швидкого реагування та попередження глобальних кліматичних змін та екологізація міжнародних відносин.

Поширення пандемії COVID 19 сприяє розширенню впливу біополітики, коли впроваджуються біологічні технології соціального управління, які обґрунтовуються необхідністю «виживання людства».

Військово-силовий чинник поступово витісняє цивілізаційний та міжнародно-правовий фактори та стає домінантою у новому світовому порядку.

Протистояння демократичної таласократії на чолі з США автократичній телурократії на чолі з Китаєм виступає ознакою першої фази формування нового світового порядку.

Нагальним завданням для України за умов російської агресії є створення конкретного механізму колективної безпеки з країнами НАТО: США, Великою Британією, Польщею, Балтійськими країнами, Турцією та ін.

Бібліографічний список:

1. Мазуренко І. М. Геополітичні характеристики як форма реалізації геополітики. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2019. № 2. С. 14-21.
2. Чупрій Л. Особливості становлення геополітичної суб'єктності України в умовах глобалізації. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2020. № 2(25). С.29-41.
3. Дашевська О. Новий світовий порядок: теоретичні концепції. *European political and law discourse*. 2015. Vol. 2 . С. 59-64.
4. Gilpin R. G. War and Change in International Politics. Cambridge : Cambridge University Press. 1994. 272 p.
5. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order After Major Wars. 2001. Princeton, N. J. 293 p.
6. Фесенко М. В. Проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах нестаціонарності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 120 (ч.1). С. 113-126.
7. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. К: Знания. 2001. 254 с.
8. Haass R. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U. S. Dominance [Електронний ресурс] *Foreign Affairs*. 2008. May-June. Режим доступу: <http://www.for-eignaffairs.org/20080501 faessav87304>.
9. Ботвінов Р., Гірман А., Грачевська Т. Питання зовнішньої політики України в контексті євроатлантичної інтеграції. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 2(27). С. 9-17.

References:

1. Mazurenko I. M. Heopolitychni kharakterystyky yak forma realizatsiyi heopolityky. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voyenno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrayiny imeni Ivana Chernyakhovskoho. 2019. № 2. S. 14-21.
2. Chupriy L. Osoblyvosti stanovlennya heopolitychnoyi subyektnosti Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi. Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist. 2020. № 2(25). S.29-41.
3. Dashevs'ka O. Novyy svitovyy poryadok: teoretychni kontseptsiiyi. European political and law discourse. 2015. Vol. 2 . S. 59-64.
4. Gilpin R. G. War and Change in International Politics. Cambridge : Cambridge University Press. 1994. 272 p.
5. Ikenberry J. After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order After Major Wars. 2001. Princeton, N. J. 293 r.
6. Fesenko M. V. Problemy ta perspektyvy formuvannya novoho mizhnarodnoho poryadku v umovakh nestatsionarnosti. Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. 2014. Vyp. 120 (ch.1). S. 113-126.
7. Utkyn A.Y. Hlobalyzatsyya: protsecc y osmycleye. K: Znannya. 2001. 254 c.
8. Haass R. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U. S. Dominance [Elektronyy resurs] *Foreign Affairs*. 2008. May-June. Rezhym dostupu: <http://www.for-eignaffairs.org/20080501 faessav87304>.
9. Botvinov R., Hirman A., Hrachevska T. Pytannya zovnishnoyi polityky Ukrayiny v konteksti yevroatlantychnoyi intehtratsiyi. Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist. 2021. № 2(27). S. 9-17.

Polishchuk I. O. Geopolitical Signs of a New World Order

The article examines the geopolitical features of the new world order under the conditions of full-scale Russian aggression against Ukraine. The new world order is interpreted as an international order that will come to our planet when the current political and ideological crisis in international relations is overcome. It is noted that today a multipolar model of the world order is being formed. The main trends of the modern world are revealed, including globalization, regionalization, informatization and digitalization, greening, expanding the influence of biopolitics, increasing the conflict of international relations, opposition to democratic thalassocracy led by the US autocratic tellurocracy led by China and others. It is concluded that under the constant threat of invasion by the Russian imperial-chauvinist regime, Ukraine needs to create a mechanism of collective security with NATO countries: the United States, Great Britain, Poland, the Baltic countries, Turkey, etc.

The immanent sign of the new world order was the need to respond quickly and prevent global climate change and the greening of international relations. The spread of the COVID 19 pandemic contributes to the expansion of the impact of biopolitics, when biological technologies of social management are introduced, which are justified by the need for "human survival".

Russia's imperial-chauvinist threat poses a permanent threat to the entire world order, which is in constant danger of another world war. One of the main geopolitical features of the new world order is

the objective division into two groups of states: nuclear (privileged) and non-nuclear (hostages of the will of nuclear countries), between which parity in relations is broken.

The immanent sign of the new world order was the need to respond quickly and prevent global climate change and the greening of international relations.

Keywords: *new world order, Russian aggression, multipolarity, geopolitics, transformation, Ukraine.*